

НАЦІОНАЛЬНО-САМОСТІЙНИЦЬКА ТЕЧІЯ І УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті здійснено аналіз зародження та розвитку радикально-самостійницької ідеології в Україні на початку ХХ століття. Показано бачення вирішення національного питання українськими націоналістами, зокрема Миколою Міхновським.

Зроблено висновок, що самостійницька ідея на початку ХХ ст., що самостійницька ідея на початку ХХ ст. пройшла значний етап еволюції, але все ж досягти великої популярності і широкої підтримки мас самостійникам не вдалося.

Ключові слова: *українське питання, національно-визвольний рух, радикалізм, націоналізм, гасло «Україна для українців».*

The article analyzes the origin and development of independent radical ideology in Ukraine at the beginning of the XX century. Shown vision solving the national question Ukrainian nationalists, including Mykola Mikhnovsky.

It was concluded that the idea of independence in the early XX century. That the idea of independence in the early XX century. was a significant stage of evolution, but still achieve great popularity and wide support of the masses Self failed.

Keywords: *Ukrainian question, the national liberation movement, radicalism, nationalism, the slogan "Ukraine for the Ukrainian".*

Початок ХХ ст. в історії українського національного відродження Наддніпрянської України був якісно новим політичним етапом.

Одними з чинників, що сприяли політизації українського національного руху на Наддніпрянщині, стали історичні умови, які склалися на початку ХХ ст. Це була економічна та соціальна криза і деяке послаблення самодержавного режиму.

Оскільки в силу свого напівколоніального становища, а також русифікаційної політики російського самодержавства на Україні, українська нація не змогла створити повної соціальної структури, процес політизації відбувався майже виключно за рахунок української інтелігенції. Це була нація хліборобів. В результаті єдино свідомим носієм національної політичної свідомості, а також організатором боротьби за національне визволення була українська інтелігенція. Вона становила близько 90% активістів та понад 95% провідних діячів національного руху [1, с. 52].

А це в свою чергу обумовлювало вузькість і слабкість національно-визвольного руху в Україні. Найбільш яскравим виразом політизації національного руху було створення національних політичних партій, які приходили на зміну старому занепадаючому українофільству, що ставило українську ідею в межі "скромної і лояльної антикварно-етнографічної ролі" [2, с.147-148].

Першою українською політичною партією на Наддніпрянщині стала Револуційна Українська Партія (РУП), утворена членами Харківської студентської громади у січні 1900 р.

У 1902 р. від Револуційної української партії відійшла частина її членів на чолі з Міхновським, незадоволених тим, що в її роботі національне питання підпорядковувалося соціальному. Вони утворили Українську народну партію (УНП), чим поклали початок окремого існування національно радикальній самостійницькій течії в українському визвольному русі. До УНП ввійшли: М. Махновський, брати М. С. Шемети, О. Макаренко, М. Шаповал та ін. Досить точну характеристику цій партії дав Д. Дорошенко: "УНП не вийшла поза межі невеликої, чисто інтелігентської організації й не відіграла політичної ролі в українському визвольному русі..." [3, с. 9].

Основним напрямком діяльності партії була пропагандистська видавнича робота. Так, пильна російська поліція зафіксувала у своїх архівах, що УНП вела активну агітацію серед різних верств українського населення [4, спр.1, арк.57-58]. Серед агітаційних видань УНП, написаних на протязі 1902-1905 рр. М.Міхновським, як головним ідеологом партії, одним із найбільш гострих і типових є невеличкий документ "Десять заповідей УНП" [5, спр.1, арк.58а], який досить швидко став відомим не тільки на Україні, а й за її межами.

Дана робота зазнала сурової критики з боку всіх своїх політичних опонентів. Ряд постулатів цього маніфесту сприймалися його противниками як націонал-шовіністичні і расистські. Особливо це стосувалося другої і третьої заповіді: "II. Усі люди - твої брати, але москалі, ляхи, угри, румуни та жида суть вороги нашого народу, аж поки вони панують над нами і визискують нас. III. Україна для українців..." [6, спр.1, арк. 58а].

На перший, поспішний погляд "Заповіді" дійсно здаються такими, якими їх намагались подати вороги УНП. Якщо, ясна річ, не враховувати тих конкретно-історичних умов, в яких дана робота отримала своє існування. А це була доба тривалої та досить часто невдячної боротьби свідомих українських сил із загальною денационалізацією.

Що змусило найбільш патріотично настроєних українців виступити під цими гаслами?

Тим більше, що даний виступ не становив винятку з правил, а був характерним для багатьох національних рухів інших народів. Самі члени УНП, даючи пояснення одній з головних своїх тез "Україна – для українців" тлумачили її нічим іншим, вважає дослідник Б.Червак, як тільки правом української національної спільноти вільно господарювати на своїй землі [7, с. 25].

Таким чином, "Десять заповідей УНП" були спрямовані тільки проти чужинців-експлуататорів та тих, хто прагнув денационалізувати українців.

Узагальнюючим документом ідейно-теоретичних поглядів членів УНП була програма партії, опублікована у 1906 р. Своім національним ідеалом УНП проголошувала вільну, невіддільну, незалежну, самостійну Українську республіку. Разом з тим, не відкидалися і автономія України у федеративній державі, як проміжний етап до повної самостійності [8, с. 46].

Програма декларувала також прихильність до ідеї соціалізму [9, с. 1]. Цю симпатію можна пояснити з одного боку тим, що початок ХХ століття був позначений загальним захопленням і звеличенням ідей соціалізму. З іншого боку, після багатьох невдалих спроб УНП поширити свої ідеї серед українства вирішено було внести в програму елементи соціалізму. Як про це згадував член УНП С. Шемет: "Ця гра в соціалізм була досить несерйозною демагогією, якою Міхновський, доведений до стрімкої розпуки невдалими спробами захопити українською національно-самостійною ідеологією ширші кола активної молоді, намагався своєї мети, під покришкою соціалізму, таки досягнути" [10, с. 11].

Соціалізм УНП різко відрізнявся від соціалізму як російських так і українських соціал-демократів. Досягнення державної самостійності України вважалося неодмінною передумовою вирішення соціально-економічних завдань, побудови соціалістичного суспільства [11, с. 27]. Єдиним шляхом до здобуття самостійності України програма вважала революційну боротьбу [12, с. 15]. Керівництво рушійними силами революції – українським селянством і робітництвом повинна була взяти на себе інтелігенція.

Не маючи можливості агітаційними методами прищепити українському народу ідею самостійності України, УНП після перших років своєї діяльності починає надавати перевагу силовим діям. Для цього у 1904 р. на базі УНП створюється терористична організація "Оборона України", або "Українська Народна Оборона" [13, спр.3225, арк.447].

Ця організація проводила демонстративні, експресивні і навіть екстремістсько-терористичні акції. Як приклад, спроба підірвати пам'ятник О. Пушкіну у Харкові [14, с. 213]. М.Міхновський свідомо йшов на це, – вважають сучасні дослідники, – розраховуючи, що після динамітних замахів та інших гучних демонстрацій самостійників сотні і тисячі українців замисляться над глибинними причинами свого трагічного становища і врешті-решт прийдуть до ідеї незалежності України [15, с. 87].

Але не дивлячись на такі крайні заходи, партія з 1906 р. починає занепадати, частина її членів відходить від політичної діяльності, інші переходять до легальних партій.

Спроби М. Міхновського організувати свою національну періодичну пресу не мали успіху. У листопаді 1905 р. у Лубнах разом з С. Шеметом він почав видавати селянський часопис "Хлібороб", примірників якого вийшло декілька номерів, після чого він був заборонений. У 1906 р. у Харкові вийшла газета "Слобожанщина", яка після першого номера була заборонена за націоналізм [16, спр.110, арк.16].

У тому ж році у Катеринославі вийшла газета "Запоріжжя", яка після першого номера була заборонена. Січень 1912 р. – Міхновський починає видавати часопис "Сніп", але вже в кінці 1912 р. припиняється його існування.

Невдалими також виявились спроби членів партії балотуватись до державної Думи. Причин такого стану було багато, але головними були – несприйняття ідей УНП іншими політичними течіями українського визвольного руху, і в більшості самим ж українством. Так, один з лідерів українських соціал-демократів С.Петлюра, критично оцінюючи самостійників, звинуватив їх в національній "обмеженості і вузькості" [17,с.54], і одночасно застеріг українську громадськість від шкідливого впливу УНП, "практична діяльність котрої

утворюватиме вдячний ґрунт для зросту серед українського населення таких несимпатичних явищ, як антисемітизм, русофобія і навіть людожерство до інших національних елементів на Україні" [18, с. 64]. Приблизно такою ж була оцінка діяльності УНП переважною більшістю її опонентів.

Потрібно зупинитись і на особистих рисах характеру лідера самостійників М.І. Міхновського, що також були причиною непопулярності УНП. Політичну поведінку Міхновського в багатьох випадках визначали такі його психологічні особливості та якості характеру, як схильність до максималізму, безкомпромісність і навіть фанатизм [19, с. 14]. Саме ці риси відштовхували від радикальних самостійників більш поміркованих українців. Разом з тим необхідно відмітити, що з часу появи Міхновського у Харкові національний український рух тут значно поживавшав [20, с. 88].

На тлі нападок на М.Міхновського, на наш погляд, його ідеям, діяльності дав позитивну оцінку лише один з відомих діячів українського визвольного руху О.Лотоцький: "Се була людина великої енергії та ініціативи громадської!.. Була се людина дуже видатна серед українського громадянства" [21, Ч.1, с. 213]. Його максималізм примушував українські політичні партії постійно тримати в полі свого зору національне питання. УНП була єдиною послідовною партією, яка на протязі всього свого існування не відмовилась від ідеї самостійності України.

Але становлення української національної ідеї не можна пов'язувати лише з діяльністю УНП. Події першої революції 1905-1907 рр., а також період реакції, що настав після її поразки, підняли рівень національної самосвідомості українства на дещо вищий рівень. В результаті чого кількість прихильників самостійності України збільшується.

Таким чином, самостійницька ідея на протязі 1900-1914 рр. пройшла значний етап еволюції. Якщо на початку періоду вона об'єднувала лише невелику кількість прихильників Міхновського, то з часом їх кількість значно зросла. Але все ж досягти великої популярності і широкої підтримки мас самостійникам не вдалося. Переважна більшість національно свідомого українства і його інтелігенції не підтримували національно-радикальних гасел, самостійницької течії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Каппелер А. Структура українського національного руху в Російській імперії / А. Каппелер // Сучасність. – 1992. – №7 – С.48-56.
2. Грушевський М. З біжучої хвилі / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. Т. XXXIII. Кн.1. – Львів, 1906. – С.146-151.
3. Дорошенко Д.І. З історії української політичної думки за часів світової війни / Д.І. Дорошенко-Прага, 1936. – 99 с.
4. ЦДІАУ у м. Києві Ф: 304. – Оп.1, Спр.1- Харківське охоронне відділення.
5. Там само, Оп.1., Спр.1.
6. Там само, Оп.1., Спр.1.
7. Червак Б. Наперед українці. (До національної ідеї Івана Франка). / Б.Червак. – К., 1994. – 38 с.
8. Програма УНП. Чернівці, 1906. – 47 с.
9. Там само, С.1.
10. Шемет С. Микола Міхновський/С.Шемет // Хліборобська Україна. – 1924-1925. – Кн. 5. – С.3-30.
11. Програма УНП. Чернівці, 1906. – 47 с.
12. Там само, С.15.
13. ЦДІАУ у м. Києві Ф: 274. – Оп.5., Спр.3225 – Київське жандармське управління.
14. Лотоцький О. Сторінки минулого / О. Лотоцький / в 3-х ч. – Варшава, 1932-1934. – 736 с.
15. Курас І.Ф., Турченко Ф.Г., Геращенко Т.С. М.І. Міхновський: постать на тлі епохи / І.Ф. Курас, Ф.Г. Турченко, Т.С. Геращенко // Укр. іст. журн. – 1992. – №9. – С.76-91.

16. ЦДІАУ у м. Києві Ф:1680. – Оп.1. – Канцелярія Харківського інспектора у справах друку.
17. Петлюра С. З українського життя / С. Петлюра // Україна. – 1907. – Т.2. – Кн. 2. – С.49-64.
18. Там само, С.64.
19. Боголюк В.М. Альтернативний характер політичного лідерства в Україні на поч. ХХ ст. Теорія і практика проблеми / В.М. Боголюк // Автореферат дис. канд. політологічних наук. – Одеса, 1993. – 16 с.
20. Курас І.Ф., Турченко Ф.Г., Геращенко Т.С. М.І. Міхновський: постать на тлі епохи / І.Ф. Курас, Ф.Г. Турченко, Т.С. Геращенко // Укр. іст. журн. – 1992. – №9. – С.76-91.
21. Лотоцький О. Сторінки минулого / О. Лотоцький / в 3-х ч. – Варшава, 1932-1934. – 736 с.